

MIKÓ-ÚJVÁR EMLÉKE.

ÍRTA

GRÓF KEMÉNY JÓZSEF.

Szárhegyi gróf Lázár Miklós öcsémnek.

Néked köszönheti ezen értekezésem eredetét, mert Te valál az, a ki szives és alapos közléseid által Benkő Józsefünk állítása ellenére engemet az iránt felvilágosított, hogy Mikó-újvára Mikó Ferencnek halála után nem Csikszékre, hanem annak fiára, s övegére szállott.

Ez iránti köszönetemet nyilvánítom tehát, midőn jelenlegi értekezésemet, mely nékem egyébiránt nem csekély kutatást okozott, ezennel Néked ajánlom. Fogadd azt szivesen, a mit örömmel tettem. Írám Gerenden sept. 8. 1853.

tisztelő barátod

Gr. Kemény József.

MIKÓ-ÚJVÁR EMLÉKE.

Fel- és Al-Csík közepén, mint elválasztó, vagy összekötő ponton fekszik Csík-Szereda városa a két Csík között, az Olt mellékén ott, a hol a Szereda patakának, Taploca, és Várdolfalva felől jövő két ágai egyesülnek.

Némi kis nevezetessége Csík-Szeredának a közte lévő vár, mely XVII. századbeli oklevelekben „*Mikóvára*“, vagy „*Mikó-újvára*“ név alatt fordul elő.

Mostani formáját tekintve, áll az egy négyszögű várfallal, sánccal, és négy szögletén négy bástyával ellátott emeletes kastélyból, melyben 1849-ig az első székely gyalog ezred tisztjei laktak. Távulról tekintve jól mutatkozik ugyan, de közelébb menve a régi hajdankornak tyusa rajta épen nem látható. A vár minden inkább mintsem erősség. Megerősítésében és építményeiben semmi stíl, semmi hadtudományi előszámítás. — De mind e mellett is első eredetére és építőjére nézve azt merem erősíteni, hogy ezen vár a XVII-dik század elejénél (a mikoron tudniillik „*Mikó-újváranak*“ kezdetett nevezeteni) sokkal, és igen is sokkal, régibb.

De mindazát épen nem céloim e várnak eredetét dákn, vagy romai időkre felvinni, s még pedig azért, mivel azonkori létező-

sének jelei, milyenek p. o. régi kőemlékek, pénzek, edények stb. ásása és találása eddigelé még nem mutatkoztak, — habár Timon Sámuel Maginus Jánosnak útmutatását követve, a hajdankori Amutriumat Csík-Szeredának mai helyén kereshetőnek vélte is. Timonnak (Imag. antiq. Hungariae Lib. I. cap. XV. p. 72.) szavai ezek : „Ad ostium Alutae amnis signat (Joannes Antonius Magius) Amutrium; ultra Salinas (ma Torda), orientem versus prope eundem amnem (ponit) Augustam Praetoriam. Amutrium itaque congruere videtur Miconis arcis (Mikóvára) in sede Csíkiensi, Augusta Praetoria Foro Kézdiensi (Kézdi Vásárhely). Et haec quidem satis apte, congruenterque ad positiones locorum.“ — De ezen vélekedésétől azonban maga Timon is (Addit. ad Imag. Epist. I. pag. 6.) elállott, ezeket írván : „quod vero arcis Miconis, et Fori Kézdiensis antiquitatem tribuerim, causa fuit, quia existimabam in illis locis exstitisse aliqua vetustatis indicia, sed neglecta. Et sane hoc nomen *Mico* quandam antiquitatem praefert.“ — Ettől tehát én is elállva az említett várnak eredetét székhelyeinknek legrégebbről idejére helyezhetőnek vélem.

Hogy a székelyföldön már a legrégebbről időkben is véd- s végerőségeknek keltett létezniök, azt lehetetlen tagadni, főleg ha megfontoljuk, hogy a székelyföld, a magyar honnak legvégsőbb szélén lévén, a szomszéd barbár nemzetek szünteleni berohanásának oly annyira volt kitéve, hogy székelyeink, ha ily erősségeik nem lettek volna, minden személyes vitézségök mellett is, az akkori népözönének és vándorlásának alig állhattak volna ellen, s tán Erdélyből ki is nyomattak volna.

Székelyeink, valamint a magyarok is, letelepedésök első éveiben várakat kőből, vagy téglából nem építettek ugyan, de ezek helyett a hegyek s a havasok tetőit és csupjait erősítették meg vagy sáncokkal, vagy egybevágott roppant fákkal, s így a meredekekre és erdőkre járó mély utakat berakván, azokat *vágásoknak*, és *rigyáknak* nevezték, — vagy a téreken és rónákon több karikákban árkokat ásván, és töltésekkel, ültetett fűzekkel, hidakkal s hágókkal megerősítvén, azokat *vár-árkoknak*, *hágóknak*, *árok-szállásnak*, *árok-aljának*, *karíngó-várnak*, — vagy a dombpadokat sáncokba vévén, azokat *föld-váraknak*, *vár-inkáknak*, *vár-hegyeknek* nevezték.

Az ily legrégebbről váraknak és erősített árkoknak jelei a szé-

kelyföldön ma is még feltalálhatók, és névszerint Árapatak, Árkos, és Magyaros körül a húnok véd-árkait szembetűnőleg bizonyítják az ott meglátható hajdankori árkoknak és sáncoknak romjai.

Vár gyanánt szolgáltak továbbá az erdőkön és hegynyakokon ásott mélyútak, melyeket rohanás idején elállottak, fa korlátokkal bérákták és így csaknem megvívhatatlanok voltak, mivel a sűrű erdők miatt az ellenségnek szükségesen csak is ott lehetett útja.

Ilyen vágások, mélyútak a székelyföldön, szinte minden falu határán, hegynyakokon, erdők között ma is járva, másutt régen felhagyatva találtak.

Ezen vég- és véderősítések célszerűek lehettek ugyan némileg azon időben arra, hogy a bérohanni törekvő ellenségnek szándéka akadályoztassék, de, ha az ellenség mégis berohant, (valamint azt a tatárok IV. Béla király alatt tették), akkor az ily erősségek elég biztos menedéket nem nyújthattak a rebegő s elfáradt honfiaknak, és futó családjaiknak s házi vagyonaiknak, és így az említett tatárpusztítás után kezdék atyáink átlátni, hogy a kőből épült várakban erősebb és bátrabb védelmet s menedéket lehessen találni, hogysesem az említett vidéki erősítésekben. — S itt kezdődik a honunkban régen létező kővárainak nagyobb részint eredete és története, ide nem értve mindazát azon kővárat, melyeket már azelőtt is a német rend vitézei („equites teutonici“) hazánkban imitt-amott építettek vala. Lásd : Schuller Archiv. I. p. 58—63.

De voltak magyar honunkban az említett tatárpusztítás előtt is magyar kezek által épített rendes várak, melyek szerint hazánk megyénként fel vala osztva, s innen keletkezett vármegyéinknek régi s első eredete. Az ezen váraknak további erősítésére, fenntartására s védelmére megkívántató költségek, a várhoz tartozó területen lévő helyek, faluk, és egyéb jószágok jövedelmeikből tétettek, a mint azt Kollár, „Amoenit. Juris“, és Piringer „Bandériumaiban“ bőven, s alaposan bebizonyították. Ezen várak a magyar koronához tartoztak, s következőleg királyi váraknak („castra regalia“) nevezettek; de ezeket a hozzájuk tartozó birtokkal, s jószággal együtt már a XII. és XIII. században királyaink kezdték elajándékozni, és ezt maga beszéli önmagáról már II. And-

rás király is egy 1217-beli oklevelében Praynál „Hist. Reg. I. pag. 210.“

Ezen váraknak illetén gyakorti eladományozása szülte tehát idővel annak szükségességét, hogy az 1291-beli magyarhoni országgyűlésnek harmadik törvénycikkje által újra megerősítésék az 1222-dik évi arany bullának XVI-dik azon articulusa, mely szerint tilalmaztatott a várak és azokhoz tartozó birtoknak eladományozása.

A várak magyar honunkban oly annyira sajátjai valának a magyar koronának, hogy csak is a királyi főhatalomhoz tartozott a várak és erősségek építési joga; és innen vagon az, hogy a legrégebb időktől fogva nem volt szabad senkinek is tulajdon birtokában a király vagy országgyűlése engedelmé nélkül várakat, vagy akár minemű hadi erősségeket felállítani. Ilyen engedelmeket olvashatni Kovachichnál „Supplem. ad Vestig. Comit.“ T. I. p. 112. Tom. II. p. 216. és az ott egyenként felhozott országos törvényekben.

De hogy ezek mellé egy erdélyi példát is hozzak elé, közlöm itt Albert királynak azon oklevelét, melynél fogva 1438-ban megengedte, hogy Bethlenben (belső Szolnokmegyében) vár építtessék.

„Nos Albertus Dei gratia Romanorum rex semper Augustus, ac Hungariae, Dalmatiae, Croatiae ect. rex ect. Memoriae ect quod Nos sicuti ad certorum nostrorum fidelium supplicationis instantiam, nostrae propterea porrectae Majestati, sic non minus consideratis fidelibus et fidelium obsequiorum meritis fidelis nostri Egregii *Gregorii, filii Joannis de Bethlehem, Aulae nostrae militis*, per eum Majestati nostrae, et sacrae regni nostri Hungariae coronae locis debitis, et temporibus oportunis, juxta suae possibilitatis exigentiam exhibitis et imprimis eidem *Gregorio de Bethlehem, item Nicolao, Gregorio, et Antonio* de eadem, fratribus suis carnalibus id gratiose annuendum duximus, imo annuimus, et concedimus praesentium per vigorem, *ut ipsi unum castellum, seu fortalitium, de structura, seu opere ligneo, aut lapideo juxta suae lubitum voluntatis ubicunque in tenentis, seu pertinentiis praedictae possessionis eorundem Bethlehem appellatae in Comitatu de Zolnok interiori existentis, maluerint, erigendi, construendique, et uedificandi*, fossatisque, et meniis, ac propugnaculis fulciendi, et muniendi.

erectumque, et aedificatum tandem more ad instar ceterorum jurium ipsorum possessionariorum, ipsi, eorumque haeredes, et posteritates universae in perpetuum tenendi, possidendi, pariter et habendi liberam, et securam, plenamque, ac omnimodam habeant facultatem et praesenti nostrae Majestatis annuentia, et concessione speciali. Salvo jure alieno. Harum nostrarum vigore, et testimonio literarum mediante. Datum Wyennae, is festo Ascensionis Domini. Anno ejusdem 1438.“ — (Eredetileg találtatik a bethleni gróf Bethlen-család levéltárában).

De voltak Erdélyben ennél sokkal régibb honi kővárak is, és ilyen vala, nevezetesen a székelyek határai között a szentléleki vár is, mely a székelyföldnek szinte végső szélein, Moldovához és az ojtói határtorokhoz közel, a X. és XI. században székelyek által építtetett, a mint ezt már 1833-ban oklevelekből bebizonyítottam. — (Lásd : „Árpádia, honi történetek zsebkönyve, 1833.“ p. 170—75).

Ilyen vár lehetett régen ott is (azaz : Csík-Szeredán), a hová Mikó Ferenc a XVII. század első éveiben, a régi várnak köveit és romjait felhasználva, egy új várt épített, és a mely akkoron „*Mikó-új-várának*“ nevezetett; — s ugyan ezen akkori elnevezése e várnak arra mutat, hogy, minekelőtte Mikó Ferenc oda várt épített, már ott egy régibb vár valaha létezett, és ugyan azért is nevezetett legyen „*új-várnak*“ vagy is „*meg-újított várnak*.“

Ezt gyanította előttem már Timon ¹⁾ is, habár, kerülvén a további e tárgy iránti tollharcot, Apor Péter ez iránti ellenkező vélekedésének engedni láttatik is. — Timonnak, Apor Péterhez írt III. levelében („Addit. ad Imag. vet. et novae Hung.“) szavai ezek : „quoniam tibi liquet, Mikónis arcem in Sede Csikiensi recentem esse, atque adeo vix centenariam, non ultra pugno.“

Fenemlített vélekedésemet erősíti még azon körülmény is, hogy Csík-Szeredával határos egy „*Várdotfalva*“ nevű falu, mely falu már Mikó-új-várának Mikó Ferenc általi építése előtt is több századdal csakugyan *Várdotfalvának* nevezetett : már pedig ezen falunak említett hajdankori elnevezése is azt bizonyítja, hogy ott közel valaha várnak kellett létezni, mely határos vala Várdotfalvával; mert ezen falunak ekkénti elnevezése hihetőleg a követke-

¹⁾ Minekutána t. i. felhagyta volna ezen várnak dák, vagy romai eredete iránti véleményét.

zendő eszmét kijelenteni akaró szavakból eredett : „*Várhoz adott falu.*“ De ehez járúl még az is , hogy midőn 1721-ben VI. Károly császár paranasára Erdélynek régibb, és akkori leírása hivatalosan készülne („*Descriptio Carolina*“), akkor Csíkszéknek is régi kötelességei és terhei említettén, azok közé a következő is soroztatott : „*Ad fortalitium supra Oppidum Szereda, in meditullio Sedium erectum, ligna focalia 300 circiter orgiarum administrare, item unum currum cum quatuor bobus, et octo mercenariis, ab omni servitio, et contributione exemptis continuo ibidem servare debent.*“ Hogy pedig a csíkszékiek régi időben valójában az említett várhoz ökrös-szekéradással, vagyis szerességgel tartoztak szolgálni, az vagy csak abból is bizonyos, hogy a csíkszékiek ezen szolgálatjuktól csak is az 1671-ben november 25-dikén Gyulafejérvárt tartatott országos gyűlésnek VIII-dik törvénycikkje által mentesítették fel. Ezen cikknek szavai ezek : „*A szekér-szeresség Csikban, Gyergyóban, Kászonban tolláltatik in perpetuum.*“

Elpusztulván a XVI. században, vagy tán már az előtt is a csíkszeredai régi vár, annak helye, az odavaló területtel és az oda szolgáló, körül-belül lévő lakosokkal együtt, fejedelmeinknek, vagyis a fejedelmi fiscusnak nem többé mint várbeli, hanem mint magányos birtoka használtatott, és úgy tekintett, mint akármely más fejedelmi jószág, s *fejedelmi csiki jószágnak* nevezetett, a minek nyomát s emlékét leljük az 1592-ben április 19-dikén Gyulafejérvárt tartatott országos gyűlésnek VI-dik törvénycikkjében, melynek szavai ezek : „*Értjük azt is, hogy a Nagyságod jószágában, főképen Csikban* aféle gonosztévők meg nem büntetnének, hanem azoknak cirkálásában a királybíró külön notariust tartana, és csak bírságná őket. Tetszett azért, hogy ott is aféle abusustolláltassék, és a gonosztévők, mint egyebünnét, onnét is kikerestessenek.“ Régi időben t. i. a várak, azoknak jószágai, és az azokhoz tartozó személyek „*Castrenses*“ „*servientes*“ „*jobbagnes castri*“, a megyei tisztek hatalma és fenytéke alól ki valának véve, külön tisztathatósága lévén minden várnak. Érthető tehát, hogy a csik-szeredai várnak régi magányos tisztathatósági joga csalogatta a gonosztévőket arra, hogy a rendes vidéki tisztek cirkálása ellen ott lappangó, biztos menedéket nyerhessenek magoknak.

A hajdankori váraknak ezen régi magányos tisztathatósági joga idővel Liber Baronátusnak nevezetett; de ezen kiváltsági jog

és a megyei rendes tisztektől való függetlenség sok roszra szolgálván alkalmat, sőt a közbátorság is veszedelmeztetvén általa, az 1630-ban január 25-kén Gyulafejevárt tartatott országos gyűlés ezen várbeli liber-baronatusi jogokat mindenütt, kivéve a fogarasit, eltörölte; mert az akkori XI-dik törvénycikknek szavai ezek: „A Liber Baronátusság, excepto Fogaras, sehol meg ne engedődjék. Ott pedig (azaz Fogarasban) a régi jó mód observáltassék, oly módon tudniillik, hogy a mely bujdosó oláhok az Olton általjötte nek, nemes ember, vagy a szász urak jószágába erővel vissza vinni szabad nem volt, sem legitime. E contra oda is a ki ment, similiter volt dolga, hogy semmi úton meg nem adták. Mely régi usust vigore praesentis articuli observálunk is.“

De lássuk már a régi csík-szeredai várnak 1592. utáni történeteit.

Kunics Ferenc nem szerfeletti érdekű, de igen is ritka munkájában „Dacia Siculica. Claud. 1731.“ p. 50. regélő szószaporítással ezeket írta: „Csík-Szereda, qua meridiem respicit, adnexam habet arcem situ amoenam et adversus hostiles insultus bene comparatam, cujus primam lucem, et illatas subinde clades, ut accepi, sincere reddo. Quidam (nomini ejus parcitur) genere, conditione, ac sceleribus magis obscurus, Principis cujusdam Transylvaniae (nomen hujus tacetur) favore nimio ac praepostero, ex auriga in summos honores evectus, et quae cum his conjuncta sunt, ingentes opes, facultatesque corraserat. Hic ut nobile quoddam perennitatis monumentum poneret, agri Szerdani situ, aerisque rara temperie vehementer captus, hanc ab imis fundamentis ad summum usque fastigium arcem perduxit, multisque ornamentis auctam in deliciis habuit. Nec vero in hanc unam ita opes profudit, ut non ampliores acquisitis jungeret, multasque facultates novis incrementis ampliaret. Verum ut divitiae multis origo fuere ambitionis, ita et hic auri, argentique ex homine sordido potens, tantum intumuit, ut jam se ipso major esse ambiret; nam non contentus, quas numquam meruit opibus, ad summum etiam Principatus Transylvaniae fastigium auro sacrilego eluctari in animum adjecit suum: id quia palam moliri difficile erat, nec nisi sublato principe, a quo omnia acceperat, voto potiri fas erat, statuit principem occulto veneno tollere. Instruit itaque prandium lautissimum, quo principem sibi amicissimum excepturus erat; coquus pretio corru-

ptus, dapes, quae principis palato arridebant, magis veneno condit, et omnem meditati sceleris modum adhibet; sed quia singulari sunt curae numini principes, cujus in terris vices quadam ratione gerunt, detecto per eundem coquum crimine, fatales in authorem dapes recidere suum, quas ut primum jussu merito irati principis sumpsit sacrilegus ille, paratam domino suo necem ipse reperit, faedum ereptus sine posteris, qui vi praepostera perennare voluit. Arx ipsa, ne quod vel exiguum superesset sceleris indicium, funditus eversa, eodem, quo cepit authore, esse desiit.“

A mit Kunicis rejtélyesen mesézett, azt rövidebben és nyíltabb szavakkal ismételte ugyanazon évben báró Mikola László ily című, kis belbecsű, de nagy ritkaságu munkájában: „Historia genealogica Transylvaniae. 1731.“ pag. 56. „Fuit tempore Gabrielis Bethlen Transylvaniae principis Franciscus quondam Mikó, ejusdem Consiliarius, ac arcis dudum Szeredaiensis in Csík fundator, ex auriga promotus et gratia dicti principis magna autoritate et opibus valens, qui habuit insignia tria leonina capita, ille vero sceleribus usque quaque famosus misere, et sine haerede, veneno, quod principi apparare praeceperit et ipse jussu principis praelibati periit, eversa tunc funditus dicta arce a se condita, ut memoria tanti sceleris perennaret.“

Tudós Benkő Józsefünk gyanítván azt, hogy Kunicnak és Mikolának csak most elősorozott majd minden szava tévedés és mese, és ezen várnak eredetéről és történetéről alaposabb adatokat akarván magának szerezni, 1755-ben Csíkszék akkori főjegyzőjéhez Kovács Tamáshoz levelezés útján folyamodott, a ki is ugyanazon évben, december 25-kén következő választ küldte Benkőnek:

„Mikóvára vagyon a sögödi határnak Csík-Szereda felől való szélén. Vagyon közönséges emlékezetben ezen szék lakosinál, hogy Mikó Ferenc a fejedelem ellen való vétekebe esett volna, de hogy ezen várat azért elbontották volna, arról semmi emlékezetet még eddig nem hallottam. Láttam pedig ezen Mikó Ferenc ideje után való időkről is oly irásokat, melyekből világos, hogy Mikó után még ezen vár fenn állott. Láttam a régibb protokollumainkban egy oly conscriptióját ezen várnak, melyben a háznak készületit, vagyis a mi házbeli portékákat illeti, felírták és ebben egyik más-tyját *aranyos bástyának* írják; a házak felírása után falunként

egynéhány azon várhoz szolgáló jobbágyokat is írnak fel, kiknek familiája úgyis az olyan nevezetű emberek azon falukban, ma szabad személyek. — Találtam különös kéznél egy lustra-könyvet de anno 1654. 6. Julii, mely Mikóvárában íratik, hogy ottan akkor esküdtek a fejedelem hűségére; subscribálja *Damokos Tamás* főkirálybíró. Innen is azt húzom ki, hogy Mikó Ferenc halála után is a vár nem hanyattatott vala el. Olvastam ezelőtt 40 esztendővel költ historiát is ezen Mikóváráról, miként ennek helyét megkedvelvén Mikó, ki előbb csak kocsisa, de talán lovászmesterének inkább kellett volna írni, volt volna a fejedelemnek, neki adta a fejedelem, oda várat építvén, s előbb tovább meggazdagodván, a fejedelmet kívánta és próbálta volna is méreggel elveszteni, de rajta találtatván, megöletett, s a vár is legottan elhánytatott. De ennek hitele nem lehet mind azért, *hogy Mikó Ferenc ideje előtt is megvolt*, mind pedig őutána is sok időig épen állott. Midőn Apafit fejedelemségre vitte a török, akkor Ali pasa Csíkszékét elrontotta; máig is sok familiák siratják ezt, azt állítván, Mikóvárát is ekkor égették, rontották, mert addig való fennállásáról vagyon emlékezet, azután nincs. Volt ezen Ali pasa járása idején Petki István csíki főkapitány, a kinek *Lázárfalván* igen szép nagy kőháza volt, volt *Somlyón* is, de nem olyan, mint *Lázárfalván*. Kétség kívül ő a Mikóváranak nem oly gondviselője volt, mint a maga házának, meg is maradott volt a *Lázárfalvi* abban. Most, időmben hulla le a fedele. Torockai és Béli urakra szállván (*Lázárfalva?*), nem igen gondolnak vele. Ezen Mikóvárá a közelebb múlt revolutio után építette fel Carolus VI. romai császárunk, akkor az én atyám Moldovában lévén bizonyos katonasággal a vajda elfogására, mikor Pivoda el is fogta a Havasalföldet, írt ezen várbeli német commendánsnak, és azt írja a levelének külső felére: „*Mikóvárra*“, hogy t. i. oda vigyék. Válaszában azt írja a commendans: „*Dudum erat hoc, quando erat Mikóvára, modo Szeredavára.*“ Azután az is volt. Az elébbi seculumban olvastam ilyen nevét is: *Mikóújvára*, *talán újították, vagy hogy csakugyan régi romlott elhagyott állapotjából Mikó kiépítvén*, úgy vett volt ily nevet. Traditióból meg lehet hinni, hogy mind *Mikóvára*, mind pedig *Várhegy* a főkapitányoknak tisztekel járó jószágok és főtiszti residenciák voltak; mi okon pedig ezen csíki várnak maradott neve *Mikóvára*? aztat én nem írom. Lehetett abból is, ha Mikó Ferenc a több akkori csíki

főkapitányoknál vagy hosszasabban tiszteskedett, vagy egyéb nevezetesebb emlékezéséül tette.“

Ezen utasítást követve, Benkő József „Milcovia“jának második kötetében pag. 138 a következőt tudatta 1784-ben a tudós világgal ezen várnak történetéről : „Arx adsita (Coppido Csík-Szereda) quam Baro Franciscus Mikó, Supremus Sedium Csík, Gyergyó et Kászon Capitaneus circa annum 1620 condiderat, unde etiam in quibusdam scriptis seculi XVII. Mikó-úJVára, id est : Mikónis nova arx, nominatur ; quamque mense octobri anni 1661. Turcae, ac Tartari desolaverunt . . . . Anilem fabulam nonnulli de hac arce prodiderunt, quod videlicet jussu principis Gabrielis Bethlen arx isthaec Mikónis funditus fuisset eversa et Mikó ipse veneno, quod principi adparaverit, sublatus . . . . Sed circa tempus mortis Baronis Mikó, quae post fata Bethlenii in annum 1635. placida incidit arcem destructam in rudera abiisse, edocebit nemo. Constat autem ex conscriptione quadam hujus arcis, protocollo sedium Csík antiquiori inserta, aevo subsequenti arcem viguisse inviolatam, ejusque propugnaculum quoddam *Aranyas*, hoc est : auratum audivisse. Consule insuper Spectabilem D. *Thomam Kovács* de Bánkfalva, vicarium judicem regium sedis Csík inferioris consultissimum, commonstrabitque libellum anno 1654. in arce Mikó scriptum, et 6-a Julii a supremo harum sedium judice regio D. Thoma Domokos subscriptum, qui, praeterquam hanc arcem Mikóvára tunc quoque dictam testatur, evincit simul, cum morte Baronis Mikó eversam haud fuisse. Transsilvaniae meae Tomo IV. propediem vulgando (értetik itt Benkőnek „Specialis Transsilvaniájának második része) plura hanc in rem Lector reperiet.“

Ennél többet mit írt legyen Benkő József „Specialis Transsilvania“jában, mely minden igérete és igyekezete mellett is sajtó alá még nem jöhetett, azt az említett kéziratból ide átirom :

„Cur et quando Illustrissimus (Franciscus) Mikó hanc arcem condiderit? si conjecturae meae, quam ex manuscripto ejusdem Baronis depromo, locus sit, hunc in modum explicare placet. Anno 1611. supremo capitaneo sedium Csík, Gyergyó et Kászon existente, D. Gabriele Bethlen de Iktár (postmodum Tranniae principe), princeps Gabriel Báthori Vicecapitaneum dictarum sedium constituit Franciscum Mikó, qui, quod nullum in his sedibus haerediolum haberet, adeoque non sine violatione legum et consuetudinum

hoc honore ornatus clamaretur, aegre admodum se receptum scribit. Non longo autem post tempore supremum ibidem capitaneatum obtinens, credibile est, ne inpossessionati nomine vituperaretur, ad continendam indigenarum linguam, aut nummis acquisivisse, aut a principe, portiones possessionarias in hac provincia habente, nomine donati accepisse, aut, quod proximum vero est, e contiguo duarum sedium territorio tantum impetrasse, cui aedes quasdam, aut castrum imponeret, idque ea fortassis conditione, ut ipso decedente, ad has communiter sedes pro publico fortalio deveniret, *non enim arx, migrante e vivis conditore, ad inclityam familiam Mikó, sed ad dictas saepius sedes devoluta est*, licet per notam infidelitatis (ut quidam, nescio quare criminantur), B. Franciscus Mikó eam non amiserit. . . . Sed apage has aniles fabulas, ostensum namque dedimus Parte I. ubi B. Franciscum Mikó jure, meritoque inter eruditos Tranniae retulimus, conditorem arcis anno 1635. *morte placida obdormivisse*, non autem tempore Gabrielis Bethlen anno 1629. denati; nec veneno vitam terminasse. Evolvat, cui volupe est, licebitque, monumenta Domus illustris familiae Mikóianae, videbitque donationes principum et alias literas authenticas, quibus Francisci, ut herois optime de patria meriti fit crebra mentio; certe, si quid video, talis ejus memoria reculta non fuisset si perduellium e numero, et principis exstitisset proditor.“

Habár nem igaz is az, hogy Mikó Ferenc fejedelmét meg akarta volna étetni, s hogy annak következtében erőszakos halállal büntettetett, de azért még sem igaz az, a mit Mikó haláláról Benkő e szavakkal „*morte placida obdormivit*“ jelentett. De mivel továbbá Benkő, mind Milcoviájából, s mind pedig Specialis Transsilvaniájából élőhozott elbeszélésében több versen tévedett, ennél fogva kénytelen vagyok Mikóvárának további történetét itt félbeszakasztani, és Mikó Ferenc életéből holmi töredéket (az egész életrajzát más alkalomra hagyván) közölni azért, mivel annak tudása nélkül bajos az igazi történetet a mesétől és tévedéstől kitisztálni.

Azon mesének alytalansága, miszerint Mikó Ferenc fejedelem Bethlen Gábort meg akarta étetni, és azért a fejedelem által halállal büntettetett, főleg onnan tűnik ki, hogy Bethlen Gábor 1629-ben halála előtt kevés idővel végrendelést iratván, annak végrehajtását a többek között Mikó Ferencre bízta, a mit alig tehetett

volna, ha Mikó Ferencnek tántoríthatlan hűségéről nem volt volna meggyőződve. Bizonyosága ennek az akkor élt Kemény János (azutáni fejedelem), a ki Autobiographiájában (Rumynál „Monumenta Hungarica.“ II. p. 158.) ezeket írja: „Testamentomosoknak rendelte (fejedelem Bethlen Gábor) az öreg Bethlen Istvánt, öcsesét a Gubernatort, Kovasotzki Istvánt, cancelláriusát és *Mikó Ferencel főkomornyikat*, kik effectuálják dispositióját.“ Minő hű és kedves embere lett légyen pedig Mikó Ferenc Bethlen Gábornak, azt tanúsítja maga Bethlen Gábor a következő adománylevelében:

„Gabriel Dei gratia electus Rex Hungariae“ etc., quod cum nihil magis unquam jucundius, nihil gratius, nihil naturae hominum suavius accidere posse intelligamus, quam si labores suos non frustra collocatos, dignamque eorum mercedem maxima cum praeteritorum recordatione intueri possit; virtutes enim praepriis accendi manifestissime ab omni saeculorum memoria comperitum est. Quae cum Nos etiam Nobis omni vita observanda proposuissemus, nihilque antiquius habuissemus, quam ut bene de Nobis meritorum virtutes dignis praemiis honestare, eorumque labores gratissima munificentiae, liberalitatisque memoria Nobis aeternum obstrictos, devinctosque reddere possemus. Non ultimo etiam loco fidelis nobis sincere dilecti Generosi *Francisci Mikó de Hidvégh*, Sedium siculicalium Csik, Gyergyó et Kászon Capitanei, nobis ab ineunte aetate sua *maxima fide et constantia*, nec minori rerum gerendarum peritia, *in maximis, periculosissimisque casibus* ante etiam principatus Nostri Transilvaniae adeptionem praestita obsequia habuimus, quae postea divinae bonitatis auspiciis principatus solium nobis feliciter adeptis, *in gravissimis, magnique ponderis legionibus, assiduis curis et laboribus* aliquamdiu Magistri Aulae nostrae officio functus *ita laudabiliter declaravit*, in omnibusque bellicis expeditionibus nostris praesens, *adeo studium erga nos demonstravit, ut ipsi etiam non frustra cum ab ineunte aetate a nobis educatum, gratiamque Nostram Regiam eidem collatam inanem minime esse liquido censeremus*, ob hoc ampliori etiam cum munificentiae, liberalitatisque nostrae praemio cohonestare volentes, totales igitur et integras possessiones nostras *Marosina* cum domo et curia nobilitari ibidem, *Netwoth et Desaan* in Districtu terrae Fogaras, Comitatu Albensi Transilvaniae existent. habitas, ab antiquo ad arcem nostram Fogaras pertinentem, sed an-

tea Generoso *Emerico Berchieni*¹⁾ in termille florenos hungaricales inscriptas et impignoratas, jamque per officiales bonorum nostrorum Fogarasiensium praescripta inscriptionis summa eidem Emerico Berchieni jussu nostro deposita et persoluta redemptas, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet etc, memorato Francisco Miko, ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus, etiam legatariis universis *in et pro 6000 flor. hungar.* justae, currentis et usualis monetae summa, ad tempus redemptionis usque dandas etc, duximus. Assecurantes nihilominus etc. Datum in libera, regiaque civitate Nostra Cassoviensi, die 2 mensis Februarii A. D. 1622.“ — (Találtatik a fejeérvári káptalan levéltárában).

Mikó Ferencnek fejedelem Bethlen Gábor iránti hűségét tanúsítja az is, hogy az említett fejedelem, kevéssel halála előtt írt végrendeletében neki számos ajándékot hagyott, a mely az írt végrendeletben így soroltatik elő: „Mikó Ferenc Uramnak: ezer arany, ezer tallér, ezer forint-garas, tizenkét ezüst, tál, tizenkét csésze, nyolc ezüst tángyér, két sótartó, két aranyas csésze, egy gyergyatartó, három aranyos kupa, egy aranyos ezüstes elejű, hátulja karmány nyereg, egy karmasinra csinált, arannyal bévert, lóra való szerszám, egy tigrisbőr, egy párduchbőr, egy ezüst szín habos kanavács, nuszttal bérelt csanka nyumente, egy szederjes virágos bársony, hiúz mállal bérelt csonka nyumente, egy meggyszín sima atlac csonka nyumente, meggyszín tabittal bérelt, egy széklűszín öreg virágu kamuka dolmány, veres vont arannyal bérelt, egy meggyszín sima atlac dolmány, ezüstes kék tábittal bérelt, egy ezüstsín habos tabit dolmány, török vont ezüsttel bérelt, ezek felett a két Torján való jobbágyokat.“

De megtartotta Mikó Ferenc nagy tekintetét és hivatalait Bethlen Gábor halála után, fejedelem I. Rákóci György uralkodásának mindjárt első éveiben is, a minek bizonyossága az, hogy 1631-ben a tordaiak, és az odavaló sóvágók közt egyenlenség támadván, annak eligazítása reá bízott, a ki kibékeltetvén a feleket, az aziránt költ békelevelet ily címezete alatt tétette papírra: „Nos *Franciscus Mikó* de Hidvégh, Illustrissimi Domini Principis Georgii Rákóci, Principis Transylvaniae, partium regni Hunga-

¹⁾ Ezen Bercsényi Imre édes testvére volt Bercsényi Borbálának, kinek férje Gyalukúti Lázár János vala.

rae Domini et Siculorum Comitis, Domini Domini nostri clementissimi *Consiliarius et Thesaurarius, ac sedium siculicalium Csík, Gyergyó et Kászon supremus Capitaneus*“ etc. Datum in Civitate Kolosvár die 20 mensis Decembris A. D. 1631.“ (Találtatik a fe-jérvári káptalan levéltárában).

Két évvel azután pedig, ú. m. 1633. augustus elsőjén I. Rákóci György meg akarván Mikó Ferenc hűségét jutalmazni, Kolos-Monostort kastélyával, Jegenyét és a makói rész-jószágot neki 8000 forintban kötötte le (Az adománylevél találtatik ugyan ott), mely adományozás ellen mindazát az akkori romai vallást követő kolosváriak ellentmondottak. (Ezen ellentmondás találtatik a kolos-monostori convent levéltárában).

Ezek hitelesen így lévén, méltán tétethetik a kérdés: honnan meríthette Mikola László és Kunics Ferenc a fenn említett meg-étetésnek történetét? és elvesztette-e Mikó Ferenc halála előtt, mely 1635. történt, fejedelmének kegyelmét?

Megvallom, sok kutatásomba került, míg végre a következő című régi, és szinte már elfelejtett könyvben: „Ortelius redivivus et continuatus, oder ungarischen Kriegs-Empörungen historische Beschreibung . . . durch den berühmten Historicum H. Hieronimum Ortelium Augustanum . . . mit einer Continuation . . . durch Martin Meyern Historiophilum. Frankfurt am Mayn, 1665.“ in folio, pag. 122. a következő sorokra akadtam: „1632. Es hatte . . . der Fürst Ragoecy einen Botschafter nach Wien an den Kaiserlichen Hof geschickt, und durch denselben bei Kaiserlich. Majestät anhalten lassen, dass sie den Sigmund Prepostváry wirklich abstraffen wolle, weil selbiger, neben andern vornehmen ungarischen Herren, unter denen er aber der vornehmste Anstifter gewesen, ihme, Fürsten Rágóczi, nach dem Regiment, und Leben gestanden, indem er Anstellung gemacht, ihm auf der Jagd umzubringen. . . . Diese ganze Verrätherei ward durch den David Zolyomi dem Fürsten entdeckt, der alsbald nachforschen, und als er die Warheit befand, etliche von den Verräthern, die er bekommen konnte, gefängliche einziehen, auch den *Mikó Ferenc*, so auch der vornehmsten einer gewesen, alsbald *nach dreyen Tagen enthaupten liesse.*“

Habár nem lehet is igaz az, hogy Mikó Ferencnek 1632-ben feje vétetett, mivel tudjuk *először* Katonából „Hist. Crit.“ XXXI.

p. 571., hogy Mikó Ferenc ugyanazon évben october 15-ikén a török portára követségbe küldetett, *másodszor* hogy, a mint feljebb bebizonyítottam, a fejedelem 1633-ban augustus elsőjén neki adományozta Kolosmonostort, és *harmadszor* hogy Mikó Ferenc csakis 1635-ben halt meg, a mit az akkoron élt Haller Gábor nálam meglévő naplójában így jegyzett fel: „1635. 28. *augusti Fejérvárt volt a Mikó Ferenc uram temetése*”; mindazát igaz az, hogy Mikó Ferenc 1633. után, életének utolsó éveiben a fejedelem bizodalját és kegyelmét elvesztette, s hogy ha a halál őtet fejedelmének üldözésétől meg nem menti vala, úgy járt volna, mint Zólyomi Dávid, a ki életét fogságban végezte.

Grondski Sámuel, a ki II. Rákóci György udvarában élt (I. Engel, Geschichte der Ukraine. Halle, 1796. "Einleitung. pag. 6.) kézirati historiájában (nálam pag. 441) Mikó Ferenc üldöztetését e szavakkal említi: „Rákócius corroboratum se esse ratus, variis modis ordines offendit, comiti Petro Bethlen (de Iktár) ob levem suspicionem laqueos tendit, sciens tamen illum omnibus esse commendatissimum, lentis adversus illum passibus procedit, nihilominus in actiones illius diligentissime invigilat. *Franciscum Mikó, virum optime de republica meritum, aperte impetit, sed hunc de insidiis ejus mors ademit.* Sigismundum Prepostvarium affectati principatus crimine insimulatum acriter urgere cepit et post in generalibus regni comitiis illum proscrispsit.“ A veszedelmet, melyben azon időben Mikó Ferenc forgott, az akkoron élt Kemény János Autobiographiájában (Rumynál, Monum. Hung. III. p. 41.) így említi: „Mikó Ferencet is igen disgultálá (a fejedelem), a ki is nagy promotora vala a fejedelemnek. *Ez is meghala szegény szencsége, mert aligha török közé nem megyen vala*, mert a religio dolgában is offendáltatott vala, háromszéki kapitányságban is másnak alkalmatlan móddal köz embernek collatiójával.“ Nem helyesen mondja tehát Benkő Józsefünk róla, hogy „*morte placida obdormivit.*“

Mivel pedig sem Grondski Sámuel, sem Kemény János valódi okát, melynek színe alatt I. Rákóci György Mikót üldözöbe vette, nem említi, szinte homályban maradtam volna e tárgy iránt, ha Rákócinak egy 1635-beli oklevelére, melyet néhai Gyalakúti gróf Lázár István barátom családi levéltárában még 1839-ben velem közölni szíves vala, vissza nem emlékeztem volna, mert csak

is annak tartalmából értettem, hogy mivel vádolta, sőt törvény eleibe is szorította legyen Rákóci Mikót. Közlöm tehát itt ezen oklevélnek ide tartozó részét:

„Nos Georgius Rákóci etc. Memoriae commendamus etc. Quod Nos benignum habentes respectum praeclarae fidei et fidelitatis, illorumque omnium obsequiorum et meritorum, quae Generosus Stephanus Kassai senior Consiliarius noster et Protonotarius per Transilvaniam fidelis sincere dilectus, cum praedecessoribus nostris Principibus Transilvaniae, tum etiam Nobis ab ipso statim felicitis principatus nostri exordio, summo semper studio, animique alacritate exhibuit, et impendit, ... ob id totalem et integram possessionem *Drasso* cum curia nobilitari ibidem exstructa, totales item et integras portiones possessionarias in *Spring* itidem cum curia nobilitari deserta ibidem habita, *Gergelysfája* et *Vingarth* possessionibus sic dictis et omnino in comitatu Albensi Transilvaniae habitas, quae alias ex collatione et inscriptione Seren. quondam Principis Gabrielis Bethlen . . . in, et pro certa pecuniarum summa, superinde facta Generosae Magnificae Dominae Drusianae Bogáthi, pro nunc quidem Magnifici quondam Marci Vayvodae relictae praefuerant, sed ab ipsa *Drusianna Bogáthi per Magnificum quondam Franciscum Mikó de Hidvégh ex benigna annuentia nostra, exsoluta, eidem Dominae Drusiannae Bogáthi sexmillium, et sexingentorum flor. hung. summa, juxta quamdam inter ipsos factam bonorum limitationem redemptas, ac ab eodem aliquamdiu tentas et possessas; post obitum vero ejusdem Francisci Mikó, per haeredes et successores ejusdem, Magnificos utpote Josephum Mikó filium, ac Dominam Annam Pokay relictam viduam* ¹⁾ *etiam tentas, ex eo, quod, cum praefatus olim Franciscus Mikó praenotati dudum Principis Gabrielis Bethlen summus Cubicularius, ac tandem eo Principe defuncto, Serenissimae Principissae Catharinae Marchionissae Brandeburgicae tunc Principis Transilvaniae The-saurarius exstitisset, proventusque regni percepisset, noster etiam postmodum Cubicularius, nullam tamen, uti officii ejus exigebat ratio, quoad supervixisset, de perceptis, ac ad manus ipsius decentis regni proventibus cujusvis generis memoratis Principibus, ac Nobis etiam reddidisset rationem, pro remissa igitur, relaxataque totali ejusmodi universorum proventuum regni reddenda ra-*

¹⁾ Pókai Anna Mikó Ferencnek második nője vala.

tione, qua ipsi, tanquam haeredes et successores bonorum antelati Francisci Mikó, juxta publicam Dominorum Regnicolarum constitutionem super reddendis rationibus superinde editam obligabantur, *inter alia* ¹⁾, praescriptas totales et integras possessionem, curias et portiones . . . . . *nobis remissas, datas et assignatas* . . . . . memorato Stephano Kassai . . . . . pro summa 7000 flor. hung. . . . . inscribendas esse duximus. . . . Datum in Civitate nostra Kolosvár, die 10. Decembris A. D. 1635.“

Innen látjuk tehát, hogy Rákóci azon okból vette üldözöbe Mikót, mivel ő, főleg fejedelem Brandenburgi Kata kincstárnoka lévén, sáfárságáról Rákócinak számot nem adott, s tán adni sem akart és hogy annak következtében Mikó Ferenc halála után mindjárt, annak drassói, springi, gergelyfáji, vingárdi és bizonyos egyéb jószágait is elfoglalta. Hogy I. Rákóci György szerfelet, vag onkereső volt, és hogy Bethlen Gábor halála után nagy kincstömeg maradt, azt mindenki tudja; hihető tehát, hogy Bethlen Gábor kincse után vadászott Rákóci, midőn Mikót, a ki azon kincsek bizonyos részét, kincstárnoki szin alatt kezéhez juttatni tudta, számadásra szorítani igyekezett. „Mikó Ferenc (Kemény János szavai Rumynál II. p. 165.) melléje vévén Nagy Pált a gyalog kapitányt és holmi praetextusok alatt a fejedelemasszonytól (Brandenburgi Katától) commissiót extrahván, mely máig is leveleim között extál, a tárházba bébocsáttatása, s reá bízott holmi eszközöknek elhozatásának megengedése felől, Fogarasba menvén, a tárházból mindeneket elhozott, valamelyek nevezet szerint a fejedelemasszonynak nem legáltattak volt, sem másoknak, aminthogy csak azokról tett vala a fejedelem testamentaria dispositiót, melyek a tárházban reponáltatván állanak vala, de a mindennapi expensákra való s naponként érkező jövedelmek fejedelmi, sőt királyi méltósághoz illendő szükséges mindenféle sok szép gazdag jók csak rendkívül és registrálás nélkül a komornikok s egyéb tisztek kezeznél forognak vala, a fejedelemasszony egyébiránt is mind tékozló s mind gondviseletlen lévén, csak eltitkolhatatlan részt hagytak kezénél, egyebekkel feloszták. Melynek kihordását, a mint hallottam, a szegény atyám könyves szemekkel nézte.“

Ezekből eredhetett Mikó Ferenc megöletésének meséje, ki nek egyébiránt erkölcsi tulajdonait s testi képét Kemény János (u.

¹⁾ Tehát Mikó Ferencnek egyéb jószágai is elfoglaltattak.

o. pag. 73.) e szavakkal írta le : „Itt (Lusatiában, egy herceg udvarában 1625-ben) láttunk mi magyarok elsöben olyan asztali öltözetet, hogy (az asszonyoknak) mejjek mezítelenek legyenek, melyekre, ittas is, egyébaránt igen venereus ember, a szegény Mikó Ferenc igen sokat ácsorga, de csak száraz korcsomája lön. Ő szegény minden szépet örömet szeretett volna, de ötet nem, mert az isten ostroma volt rajta, hogy szerelmes szívet adott volt beléje s ahoz rútt termetet, mert kisedd, igen szörbe borúlt, szöke, kék szemei valának, egyébiránt is névvel unitarius, de valósággal semmi religiója nem volt. A pápistaságban a purgatoriumat és a ceremóniákat jóvállotta; zsidóságból a szombatot, kiből egyet, kiből mászt, és millenariusi időket hitte s voltak szegénynek sok superstitiói, de e világ szerint igen értelmes, elmés, expertus, jó barátságú, familiaris, jó hazafia, nékem vér szerént is atyámfia, egyébiránt is igen singularis jóakaróm vala. (Vége köv.).

MAGYAR ACADEMIA.

A' múlt évi nov. 5-dikén tartott *nyelvtudomány-osztályi* üléshez pótlólag közöljük

CZUCZOR GERGELY rt.

értekezésének a' *magyar hangtanról* folytatását.

Már említettem volt, 's példákat hoztam rá, hogy nyelvünkben, valamint másokban is, nagyobb a' szóhangok' száma, mint a' betüké, miből az következik, hogy ugyanazon betűjeggyel kénytelenek vagyunk különböző hangokat lefesteni. Tudnivaló, hogy ez főleg oly hangokkal történik, melyek rokonszervileg képződnek, 's rokon benyomással hatnak a' halló érzékekre. A' szükséges hangjegyek, azaz betűk' hiányát nevezetesen a' hangzókra nézve tapasztaljuk, miért is sok szó írva nem oly szabatos, és többször értelmi homályt okozhat, mint midön azokat élő ajkáról halljuk; p. e' szóban, *szeg*, másképp ejti ki a' magyar az e hangot, midön am. scindit, másképp, midön am. clavis, vagy angulus; másképp hangzik a' tiltó *ne*, mint a' hívó, kínáló *ne!* más a' *resz* perit, és *vész*, emit, accipit; különböző hosszú é van a' szél: ventus, és szél: margo szókban, mert amaz ragozva, szelem, szelet, szelek, szeles, szelel, ímez pedig szélt, szélek, szélem, széles, továbbá, mert ezt több tájakon éles í-hez hasonlólag